

LA MANESCALIA: APUNTS PER AL SEU ESTUDI

*Pere-Miquel PARÉS I CASANOVA

**Teresa VILARÓ I REVERTER

"Ase salvatge no ha op menescal"
(refrany popular)

A l'Edat Mitjana, com a conseqüència de l'adveniment del cristianisme, la medicina esdevé, a Europa, estrictament religiosa. Se n'esbandeix tot allò que pot recordar la ciència i la filosofia, per només acceptar les revelacions divines: "Toute maladie vient de Dieu et toute connaissance vient également de Dieu. Ces prémisses étant admises, c'est à Dieu seul qu'il est permis de demander la guérison" (Leclainche).

La literatura sobre medicina animal d'aquesta època es compon essencialment de fórmules a base de pregàries i encants: Sant Hubert és invocat per curar la ràbia, Sant Antoni protegeix els porcs i els petits remugants, Sant Eloi -patró dels veterinaria i dels ferradors té una bona fama com a guaridor dels membres fracturats; i Sant Blai, finalment, és patró de tots els animals, especialment del boví i oví.

A partir del segle IX el cavall agafa una gran importància en la vida dels senyors feudals. D'aquesta època daten els primers "mariscals" ("caps militars" o ferrers de cavalls), tot i que la primera documentació no apareix fins al s.XII.

L'ofici de manescal va estretament relacionat amb el de ferrador, i ambdós s'integren dins del gremi de ferrers (la

---

(*) Dpt. de Sanitat i Seguretat Social, Generalitat de Catalunya.

(**) Facultat de Filologia, Universitat de Barcelona.

unió de l'ofici de menescal amb el gremi de ferrers, tot i mantenir una certa autonomia professional, es mantindrà a Barcelona i a València fins a les acaballes del s. XVIII i el primer terç del s. XIX, abans que l'antic menestral es transformi en l'actual veterinari).

En un ofici i en l'altre, s'actua amb un empirisme absolut: el manescal i el ferrador segueixen exercint sobretot una medicina religiosa i esquitxada de receptes empíriques.

Es l'oví i el cabrum el que més en pateix; el pastor se les ha d'enginyar com pot per guarir-los en cas de malura, sobretot en el cas de les ovelles, molt més abundoses.

Al s. XII (en temps dels Comtes Ramon Berenguer III i IV) Catalunya passa a tenir una gran importància ramadera, principalment com a branca complementària de l'agricultura.

La guerra i els viatges exigeixen un gran nombre d'equins, i, així, la cria cavallar forma part considerable de la riquesa pública. Hi ha gent que es dedica a la cria de bestiar, àdhuc entre els clergues. El manescal se'gueix essent el criat o oficial encarregat, només, dels cavalls.

Els muls (híbrids d'ase i euga) solen ésser més estimats que els cavalls.

Les constitucions de pau i treva esmenten a cada moment els bous i altres animals "arecs", és a dir, llauradors o de treball.

Els ases són les bèsties de treball del pobre.

La cria del porc té molta importància.

Els colomars són nombrosos, i les constitucions de pau i treva també se n'ocupen. La seva cria és lliure.

Abunden així mateix els ruscs per tal d'obtenir-ne mel.

Al s. XIII les disposicions de pau i treva continuen protegint les feines i les propietats agrícoles. En les Corts de l'any 1214 (regnant el Comte-Rei Guillem Ramon IV) es mana que siguien protegits per la pau i treva tota mena d'animals llauradors. Els transgressors són castigats amb severes penes.

Aquesta disposició és retirada en les Corts posteriors.

Apareixen, a València, les ordinacions de la comfraria de ferrers, manescals i argenters, atorgades per Jaume II el 1298; són les més antigues conegudes.

A Girona, l'ofici de manescal figura entre els que formen part de la comfraria dels Elois (N.B.: la comfraria dels Elois fou fundada l'any 1429 i, en un principi, en formaven part els argenters, els ferrers, els espasers i els daguers. Sant Eloi n'és el patró, i la seva festa se celebra el dia 1 de desembre.

En els documents d'aquesta època es troben diverses notícies sobre la medicina animal (p. ex. un manuscrit anònim del 1255, "Libre que parla de las malalties dels cavalls, e per guarirlos de totas malalties quels devenen...", traduït del llatí, o el "Medicina de homens, cavalls et falcons", del 1270, obra de Frai Teoderic de València; les referències al borm, malaltia infecciosa coneguda desde temps hipocràtics són abundoses. Es coneix la tècnica de hemostasi sense lligadura.

Al s. XIV, les freqüents epidèmies i calamitats són causa d'una gran escassetat de braços en l'agricultura. Particularment terrible és la pesta negra del 1348. Queden deshabitats molts masos i es produeixen conflictes per manca de gent hàbil en els treballs agrícoles.

El camp català es ressenteix fortament de les lluites i devastacions ocasionades per la qüestió dels remences (motivada per l'oposició tossuda i egoista de la classe senyorial a l'abolició dels mals usos).

L'any 1387 (el dinou d'abril) se celebra una diversió taurina a Fraga, ordenada pel Rei Joan I, apassionat per aquesta mena de lluites: "(...) et digats als prohoms que hajan bous dels pus braus que puxen trobar per tal quels puxam fer acaïçar als alans quens han trameses de Castella". Activitat que, sens dubte, hauria de requerir alguna mena d'assistència manescala.

Aquest mateix any, se celebraria una altra festa de braus a Barcelona.

Els segles que segueixen, XV a XVIII, constitueixen el que hom ha anomenat Era Clàssica. En ella, la medicina vete-

rinària no fa grans progressos, restant al marge dels avanços que es donen en certes disciplines de la medicina humana.

D'aquest segle daten les obres "Libre de Julio Fronti, de la art de cavaleria, translatat de lati en lengua catalana" i "Lo cavaller" (any 1493).

Des de mitjans del s. XV, la ruralia catalana viu en un estat insegur i anàrquic, si bé amb la Sentència Arbitral de Guadalupe (l'any 1482) s'estableix un nou equilibri.

Això suposa un element d'estabilitat social al camp.

Gràcies a la reforma, l'agricultura manté a Catalunya un considerable nivell de riquesa, mentre que el comerç i la indústria es decandeixen. Catalunya exportà mel i carn (especialment carn salada). La falconeria gaudeix d'un gran prestigi ("esparvers, esmirles i falcons").

En aquesta època (regnant Alfons IV el Magnànim) Manuel Dieç escriu el conegut "Llibre dels Cavalls" i "Llibre de les Mules" (entre els anys 1490 i 1523, i dins del seu "Tractat de Menescalia"). Salvador Vila, manescal català coetani seu, li divulga la obra.

Als segles XVI i XVII hi ha sobtats retrocessos de la població per les fortes mortalitats epidèmiques ("pestes").

Al s. XVII apareix una nova estructura del camp català (anteriorment tipificada per un autoconsum, un policonreu de tipus extensiu, i uns rendiments escassos): els conreus s'intensifiquen (bàsicament pel progrés hidràulic) i s'estenen (per la conquesta de les illes i els braços dels deltes i dels aiguamolls).

A partir del s. XVII es potència el desenvolupament del mercat interior car s'exporten els excedents de la producció agrària catalana.

El cavall segueix ocupant un lloc prominent en el panorama ramader (Diego Alvarez Calderón de la Barca, 1786: "Tratado de herrar caballos y demás animales sugetos á la Beterinaria ... en Diálogo...", obra impresa a Girona).

Agafen molta importància el bestiar de llana, el cabrum, el porquí (p. ex. la "Memoria presentada por la Real Socie-

dad Mallorquina y leída en su Junta Pública de 9 de diciembre de 1797 en que proponen los medios prácticos de aumentar y rectificar la cría de ganado lanar, cabrío, vacuno y de cerda, de modo que el de Mallorca baste para el consumo sin hacerle venir de fuera y sin perjudicar los demás ramos de nuestra Agricultura"); els coloms també es valoritzen molt (p. ex. Blas Sales: "Tratado de la cría de palomos", publicat l'any 1800 a València).

Apareix l'agricultura de la morera i la cria del cuc de seda. Es fomenta també la cria d'ocells de gàbia: rossinyols, canaris...

Es comencen a tenir coneixements avançats de la ràbia ("rabia espontànea o de causa interna y de causa externa"; Martín Ferreras, 1797, "Reflexiones sobre la curación de la hidrofobia", imprès a Barcelona).

L'any 1793 Bernardo Rodriguez (primer veterinari espanyol, alumne d'alfort) funda a Madrid la primera escola veterinària de l'estat (Llei 3a., títol 14, llibre 8è de la Novísima Recopilación), determinant l'organització de la Veterinària el Real Decreto del 19 d'agost de 1847 (que es reorganitza el 15 de febrer del 1854).

Queden fixades així les diverses facultats i prerrogatives del veterinari:

"Existen veterinarios de primera clase, que son los que han estudiado en la Escuela superior y pueden intervenir en cuanto tenga relación con los animales domésticos; porque ejercen la ciencia en toda su extensión, no solo para la curación, cria, propagación y mejora de aquellos, sino para intervenir en los casos de enfermedades contagiosas, policía sanitaria y reconocimiento de pastos (...)" (sic).

"Los veterinarios de segunda clase son los que estudian en las escuelas subalternas, o los albéitares que previo examen han tomado este grado: sus facultades se limitan a la curación del caballo, mula y asno, herrado, y reconocimiento de sanidad. En donde no haya veterinario de primera clase, pueden ejercer la Veterinaria en toda su extensión y ser nombrados titulares por el ayuntamiento" (sic).

Sis anys més tard mor Claude Bourgelat (nat el 1712), gran iniciador del progrés científic de la veterinària moderna mundial.

Al segle XIX segueixen mantenint llur importància la sericultura, l'apicultura i la cria de moixons. El borm segueix destacant-se en les publicacions sobre patologia veterinària (p.ex. l'obra de Ramón Martí "Discurso instructivo que... se hace con objeto de atajar y precaver los funestos efectos que la contagiosa enfermedad del muermo causa en las especies caballar, mular y asnal" (Ciutat de Palma, 1801).

Francesc Fages de Romà (1813-1884) escriu obres de divulgació tècnica adreçades als homes del camp.

L'any 1893 apareix el butlletí "La Avicultura Práctica", dirigit per Salvador Castelló; un any després publica "Colombofilia".

Altres obres publicades als Països Catalans són:

Manuel Blasco (monjo de Montserrat), 1816. "El amante de los labradores o tratado de las grandes ventajas que los labradores en particular y el Estado en general, pueden sacar del ganado vacuno; de los gravísimos daños y perjuicios que se siguen de la cría del Mular a la del caballar y a la Agricultura". Marqués de Casa Cagigal, 1818. "Informe sobre la mejora y aumento de la cría de caballos..."

Jacobo Berenguer de Montgat, 1848. "Arte de criar y multiplicar los palomos".

I.M. Espanet, 1858. "Tratado práctico de la educación del conejo doméstico..."

J. Darder, 1860. "Cirugia veterinaria".

F.F. Andreu, 1890. "Guía del apicultor español"

F. Sugrañes i J. Mas, 1899. "Nuevo tratado de Medicina Veterinaria".

El veterinari comença a treballar en el camp de la alimentació (hi ha, p. ex, l'obra de J. Soler, del 1886: "Análisis y ensayos de los alimentos, de las bebidas y de los condimentos").

I serà a principis d'aquest mateix segle que en els altres animals domèstics, ultra els solípedes, es començaren a fer els mateixos estudis que abans es feien tan sols en els cavalls i espècies afins:

Així, p.ex., en aquest mateix segle s'inicia, a càrrec de l'equip Ferran - Paulí - Landerer, la preparació de vacunes pasteurianes contra el carboncle y el mal roig del porc; aquestes vacunes assoliran gran difusió dins i fora de la nostra nació. El veterinari, doncs, comença a treballar en aquest cap ("la presencia de profesores veterinarios en los Institutos de vacunación se impone..." -p. 33 dels "Apuntes de Vacunología", d'A.Sierra, 1886).

Però mereix una especialíssima atenció Ramon Turró (1854-1926), veterinari de ciència que a un innegable mèrit de recerca (en fisiologia -en les seves primeres èpoques-, immunologia - de la que en el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Medicina en parla amb un ample criteri i considerant tota la seva complexitat-, bacteriologia -hi comença a treballar cap allà l'any 1885 amb Darder-...) cal unir-hi una obra filosòfica considerable -dedicant les seves meditacions especialment al problema de l'origen dels coneixements i els fonaments de l'experiència-.

Ja al 1919 la Mancomunitat crea el Servei de Ramaderia, que té especial atenció en el manteniment del prestigi dels guarans, no solament recomanant els procediments més adients per formar exemplars de classe, sinó també propagant les seves excel·lències envers a l'estranger, i aconseguir així l'exportació d'aquests sementals arreu del món.

Però no és fins a l'any 1912, amb la creació d'una càtedra de Zootècnia a l'Escola Superior d'Agricultura, que la Ramaderia es comença a estudiar formalment a la nostra terra.

L'any 1982 s'inicien els estudis de Veterinària a la Universitat Autònoma de Barcelona.

I, per als professionals i el que encara no ho són, voldríem repetir unes velles paraules, del 1855 (penseu-hi!):

"Entre los que ejercen la ciencia los hay muy instruidos que honran su profesión y merecen la estima y confianza ge-

neral; hay otros que no saben lo suficiente (...); los hay, por último, aunque pocos, a la verdad, que envilecen la ciencia y se degradan a sí mismos".

BIBLIOGRAFIA

Camps, J. De, 1969. Història de l'Agricultura Catalana. Tober, Barcelona.

Comité Consultivo para la Formación de Veterinarios, 1986. Información sobre la Veterinaria Española. Cap. 2: La enseñanza veterinaria. Brussel.les (document inédit).

Esteban, A. -Alfaro, A., 1855. Diccionario de Agricultura Práctica y Economía Rural. Madrid.

Fernández é Isamendi, 1885. Colección Legislativa de Veterinaria Civil, Militar, Ganadería, Cría Caballar, Paradas y Agricultura. Imp. de J. Perales, Madrid.

González, R., 1947. Discurso correspondiente a la apertura del curso académico 1947-48. Univ. de Madrid, Madrid.

Martínez, F., 1969. La Medicina Veterinaria en el siglo XVI. Anales de la Univ. Hispalense, serie: Veterinaria, No. 3, Sevilla.

Sabatés, A., 1943-46. La Veterinaria Moderna, ámbito de la Biología y base de la Zoogenia y de la Creoscopia. Discurs llegit a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, Acad. de Med., Barcelona.

Sancho, J., 1936. El Libro de los Caballos. Tratado de Albeiteria del siglo XIII. Rev. de Filol. Esp., annex XXIII, Madrid.

Senet, A., 1953. La Médecine Vetérinaire. Presses Universitaires de France, Paris.

Vital Ruibérriz, P., 1984. Historia de la Ciencia Veterinaria Española: del Antiguo Régimen al Liberalismo (1792-1847). Tesi doctoral, Univ. Complut. de Madrid, Madrid.